

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Јове Илића 165, Београд

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука у Београду именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације Бојане Пуцаревић "*Сроднички старатељски смештај деце у Републици Србији: потреба за подршком и доступне социјалне услуге*". Комисију чине:

- проф. др Наталија Јовановић, редовна професорка, Универзитет у Нишу - Филозофски факултет
- проф. др Невенка Жегарац, менторка, редовна професорка, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука
- доц. др Анита Бургунд Исаков, доценткиња, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука.

Пошто је проучила поднети текст дисертације и другу пратећу документацију, Комисија подноси Наставно-научном већу следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Бојана Пуцаревић рођена је 04.01.1988. године у Прибоју. Универзитет у Београду Факултет политичких наука, смер Социјална политика и социјални рад, уписала је 2007, а дипломирала 2011. године, са просечном оценом **8,64**. Школске 2011/20012. године уписала је Мастер студије социјалног рада на Факултету политичких наука у Београду, које је завршила са просечном оценом **9,25**. Одбранила је мастер рада на тему „*Потребе*

младих који напуштају породични смештај“. Школске 2014/2015. године уписала је докторске студије политикологије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, смер Социјална политика и социјални рад.

Од 2012. до 2017. године радила је као саветница за хранитељство и релизаторка едукативних програма у Центру за породични смештај и усвојење Београд. Бојана Пуцаревић је једна од креаторки и реализаторки програма подршке развоју сиблинских односа деце на хранитељству које је спроводио Центар за породични смештај и усвојење Београд у периоду од 2015-2017. године. Кандидаткиња је национални тренер за реализацију регионалних програма обука у оквиру пројекта ” Алтернативна брига и права деце у Србији”, Фондације СОС Дечија села Србија.

Маја 2017. године Бојана Пуцаревић је изабрана у звање асистенткиње на Департману за социјалну политику и социјални рад Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Ангажована је на предметима: Пенални и постпенални социјални рад, Насиље, васпитно занемаривање и злостављање деце, Образовање и социјална селекција, Системи социјалне сигурности, Социјална Професионална етика социјалног рада, Социјални рад у школи.

У периоду од 2011. године до данас Бојана Пуцаревић је учествовала на бројним научно истраживачким и стручним пројектима:

- **2018 - 2019.** ”Хранитељство и добробит адолесцената: истраживање и унапређење политике и пракси”, УНИЦЕФ, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука у Београду и Институт за психологију Универзитета у Београду.
- **2018.** Пројекат ”Евалуација и јачање капацитета основних академских студија социјалне политике и социјалног рада”, Департман за социјалну политику и социјални рад Филозофског факултета у Нишу.
- **2018.** „Истраживање тешкоћа до којих долази у обезбеђивању права на примарну здравствену заштиту осигураника који су корисници домског смештаја за одрасле и старије у систему социјалне заштите“, Републички завод за социјалну заштиту и Филозофски факултет у Нишу.

- **2017.** "Ромске породице и систем заштите деце у Србији", Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука у Београду.
- **2016.** "Праћење исхода услуга у заједници за угрожене породице са децом", Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука у Београду у сарадњи са УНИЦЕФ-ом.
- **2015.** „Мапирање пракси и радне снаге у области заштите деце", South Eastern Europe Child Protection Hub.
- **2012. и 2013.** „Професионална оријентација на преласку у средњу школу“, немачка владина организација за међународну сарадњу GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) у сарадњи са Министарством образовања, науке и технолошког развоја и Министарством омладине и спорта.
- **2012.** „Праћење узрока, процеса доношења одлука и исхода за децу у систему социјалне заштите“, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука у Београду у сарадњи са Министарством рада и социјалне политике и УНИЦЕФ-ом.
- **2011.** „Развој услуга у заједници за децу са сметњама у развоју и њихове породице“, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду Факултета политичких наука у Београду у сарадњи са Министарством рада и социјалне политике и УНИЦЕФ-ом.

Објављени радови

Кандидаткиња је до сада објавила следеће научне радове у научним часописима и зборницима радова:

1. **Пуцаревић, Б.**, Скробић, Љ (2021). Контакти деце са родитељима лишеним слободе – изазови током пандемије КОВИД 19. Социјалн политика, 89- 102
2. Skrobić, Lj.; **Pucarević, B.** (2021). Stigma and in vitro fertilization: perception of women with ivf experience. FACTA UNIVERSITATIS, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History, Vol. 20, No 2, pp. 149 – 162

3. **Пуцаревић, Б.**, Скробић, Љ. (2021). Контакти деце са родитељима лишеним слободе. Годишњак за педагогију, VI/1, 63-73.
4. **Pucarević B.**, Skrobić, Lj., Žegarac, N. (2020). SCHOOL AS AN ELEMENT OF THE WELL-BEING OF ADOLESCENTS IN FOSTER CARE: DISCRIMINATION AS A CHALLENGE. FACTA UNIVERSITATIS Series: Teaching, Learning and Teacher Education Vol. 4, No 1, 2020, pp. 75 – 85
5. Бургунд, А., Јовић, Н., Крњајић, З., **Пуцаревић, Б.**, Рајић, М., Скробић, Љ., Виденовић, М., Жегарац, Н. (2019). *Хранитељство и добробит адолесцената - Истраживање за унапређење политика и пракси*. Београд: Универзитет у Београду- Факултет политичких наука.
6. Скробић, Љ., **Пуцаревић, Б.**, Анђелковић, И. (2019). Комуникација о усвојењу као изазов усвојитељског родитељства. У Д. Димовски, Ј Станојевић, М. Костић (ур.) Родитељств- дар, тешкоћа, шанса. Ниш: Центар за социјални рад "Свети Сава" Ниш, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 189- 202. 4-6 (CC)
7. Скробић, Љ., **Пуцаревић, Б.**, Анђелковић, И. (2019). Евалуација стручне праксе на основним академским студијама социјалне политике и социјалног рада. Годишњак за педагогију, 31-43.
8. **Пуцаревић, Б.**, Скробић, Љ. (2018). Значај породичног закона у очувању идентитета усвојене деце. Породични закон-дванаест година после, Зборник радова. Службени гласник, 187-201.
9. **Пуцаревић, Б.** (2015) Потребне младих који напуштају породични смештај. Социјална мисао, 90, 2/2016, 63-80.
10. Скробић, Љ., **Пуцаревић, Б.**, Јауковић, Т. (2015) Подршка развоју сиблинских односа деце на хранитељству. Социјална мисао, 87, 3/2015, 121-133.

Учествовала је на бројним националним и међународним научним конференцијама, као и на научним и стручним скуповима. Неки од њих су:

- 2021. године, 26. Октобарски сусрети у социјалној заштити - Орган старатељства незаштићени заштитник, "Перцепција студената и студенткиња о професији социјалног рада" (коаутори Љиљана Скробић и Ненад Станојевић).

- 2021. године, 41. сусрети социјалних радника – Солидарност у свету који се мења: перспективе и изазови за социјални рад и социјалну политику, Факултет политичких наука Београд, „Контакти деце са родитељима лишеним слободе – изазови током пандемије COVID-19” (коауторка Љиљана Скробић).
- 2021. године, Days of Applied Psychology: Psychology in the function of the well-being of the individual and society, Faculty of Philosophy Niš, “The existence of stigma as an obstacle in the process of infertility treatment” (co-author Ljiljana Skrobić).
- 2020. године, Друштво и политика, Факултет политичких наука у Бањој Луци, ”Контакти деце са родитељима лишеним слободе” (коауторка Љиљана Скробић).
- 2019. године, Јачање капацитета основних академских студија социјалне политике и социјалног рада, Филозофски факултет у Нишу, ”Евалуација стручне праксе на основним академским студијама социјалне политике и социјалног рада” (коаутори: Љиљана Скробић и Иван Анђелковић).
- 2019. година, Научно- стручни скуп Савремени изазови социјалне заштите- осетљиве групе, програми и исход, Факултет политичких наука у Београду, ”Контакти са члановима биолошке породице као елемент добробити адолесцената на хранитељству” (коауторка Љиљана Скробић).
- 2019. година, European Conference for Social Work Research (ESWRA), Social work research, practice and core values of human rights and social justice in a changing welfare society, Leuven, Belgium, "Joint accommodation of siblings in foster families as an element of wellbeing" (co-authors: Ljiljana Skrobić i Nikola Jović).

На седници Наставно-научног већа Универзитета у Београду Факултета политичких наука од 27.06.2019. усвојен је извештај о подобности теме докторске дисертације кандидаткиње. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду дало је сагласност на предлог теме докторске дисертације на седници одржаној 24.12.2019. године.

Докторска дисертација МА Бојанеа Пуцаревић *"Сроднички старатељски смештај деце у Републици Србији: потреба за подршком и доступне социјалне услуге"* састоји се од 173 страна компјутерског слога и урађена је у складу са „Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду“, које је донео Сенат

Универзитета у Београду 13. новембра 2019. године. Дисертација садржи 7 прилога и 222 библиографске јединице, резиме на српском и енглеском језику, податке о комисији и биографију кандидаткиње. Штампана је на А4 формату, фонт је Times New Roman 12, проред основног текста 1 ред, а маргине 20 мм. Садржај дисертације образложен је у наставку овог Извештаја.

Дисертација је прошла проверу аутентичности у програму iThenticate путем Универзитетске библиотеке и портала ValTez 19.12.2021. године. Провера оригиналности докторске дисертације је показала да дисертација не садржи плагиране ставове других аутора, о чему је менторка поднела одговарајући извештај.

II

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

У **формулацији проблема** истраживања кандидаткиња константује да у Републици Србији, сродници могу на више начина бити укључени у бригу о деци без родитељског старања. Поред неформалне бриге, сродници о деци могу бринути у форми хранитељства (где су лиценцирани као сроднички хранитељи, добијају подршку и надзор у вршењу бриге о деци) и у форми старатељског смештаја, што је аранжман у коме су сродници законски старатељи деци о којој се и непосредно брину у свом домаћинству. Сродници могу такође бити и законски старатељи деци која не живе са њима у домаћинству. Међутим, не постоји праћење и евиденција старатељског смештаја, на начин на који постоји за остале облике смештаја деце, што отежава развој услуга подршке за ову популацију. Не постоји јасна дефиниција нити смернице за стручан рад са овом децом и породицама, што отежава препознавање њихових потреба.

Као **предмет истраживња** кандидаткиња одређује перцепције и искуства стручних радника органа старатељства и старатеља о услугама социјалне заштите у контексту старатељског смештаја. Расположиве услуге система социјалне заштите сагледане су кроз аспект значаја у контексту старатељске заштите, као и задовољства старатеља

коришћеним услугама. Истраживане су и разлике у овим перцепцијама, разлози за те разлике, као и перцепције учесника истраживања о услугама које недостају у систему социјалне заштите.

Кандидаткиња је **циљ истраживања** дефинисала као опис потреба и расположивих облика подршке намењених старатељским породицама, а на основу различитих перспектива – старатељки и старатеља, као и стручних радника органа старатељства. Циљ је био и да се објасне утврђене разлике у овим перспективама, услови и разлози који доводе до тих разлика, као и перцепције учесника истраживања о услугама које недостају у систему социјалне заштите.

III

ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР И ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА

Таком припреме нацрта истраживања кандидаткиња је поставила истраживачке хипотезе.

Општа хипотеза гласи:

Сродници у реализовању улоге старатеља деце без родитељског старања имају потребу за подршком система социјалне заштите.

Посебне хипотезе:

1. Сродници старатељи имају потребе за материјалним и нематеријалним видовима подршке.
2. Сродници старатељи немају обуке пре смештаја детета, као ни током смештаја.
3. Сродницима старатељима се не пружају материјални облици подршке, док им се нематеријални облици подршке пружају ретко.
4. Сродници старатељи су ретко надгледани од стране система социјалне заштите у вршењу ове улоге.
5. Сродници старатељи перципирају одређене видове подршке као мање значајне, а неке друге као веома значајне за обављање ове услуге.
6. Сродници старатељи нису задовољни расположивим видовима подршке система социјалне заштите.

7. Постоје разлике у перцепцијама расположиве подршке између старатеља сродника и стручних радника. Очекују се разлике у перцепцијама потреба за подршком, о задовољству старатеља услугама, као и о значају одређених видова подршке.

С обзиром на то да је одабран мешовити приступ у истраживању, а у складу са препорукама из системично прегледане методолошке литературе, кандидаткиња је поставила тзв. хибридна или интегративна истраживачка питања, а не хипотезе. Разлог за овакав избор јесу ставови угледних аутора да се у студијама у којима истраживач настоји да путем дескрипције и објашњења представи контекст или значење одређеног предмета истраживања користе истраживачка питања, нарочито када не постоје разлози за јасним предвиђањем резултата као што је случај у овој студији.

Главно истраживачко питање:

Како стручне раднице и стручни радници органа старатељства, као и старатељке и старатељи перципирају расположиву подршку, као и потребу за додатном подршком система социјалне заштите намењену старатељским породицама ?

Специфична истраживачка питања:

1. Које су социодемографске карактеристике старатељки и старатеља који пружају старатељски смештај?
2. Које су социодемографске карактеристике деце на овом облику смештаја?
3. Како старатељке и старатељи процењују адекватност својих породичних ресурса?
4. Које су сличности и разлике у перцепцијама стручних радника органа старатељства и старатеља о задовољству старатеља услугама система социјалне заштите?
5. Које су сличности и разлике у перцепцијама две групе испитаница и испитаника о важности услуга система социјалне заштите за обављање улоге старатеља?
6. У којим околностима сродници преузимају бригу о деци без адекватног родитељског старања?
7. Како старатељке и старатељи, а како стручне раднице и стручни радници сагледавају доступне видове подршке старатељским породицама кроз фазе вођења случаја?

8. Шта су разлози за разлике у перцепцијама које су уочене у квантитативном делу истраживања?
9. Шта треба да буде унапређено у нормативном контексту, политикама и праксама које се односе на старатељски смештај?

На основу приказаних резултата и дискусије организоване у односу на тематске целине, кандидаткиња је понудила одговор на специфична истраживачка питања, на основу којих се долази до одговора на главно истраживачко питање.

Које су социодемографске карактеристике старатељки и старатеља који пружају старатељски смештај? Налази указују да у Републици Србији старатељски смештај пружају најчешће крвни сродници детета, али и други сродници (тетак, маћеха) као и друге блиске особе (кумови). Такође, под овим обликом смештаја се подразумевају и “фиктивни” смештаји, односно породични аранжмани у којима дете живи са родитељима који у свим сегментима брину о њему, али због малолетности родитеља, улогу старатеља врши неки други члан породице. Стратељи који пружају смештај деци су најчешће женског пола (око 2/3 узорка), српске, а затим и ромске националности (око 1/5). Највећи број старатеља има завршену средњу (нешто мање од 1/2) и основну школу (око 1/4) и бави се занимањима која подразумевају ниску квалификацију (око 2/3), са подједнако распоређеним статусима запослености (повремено на неодређено, на одређено, незапослени и пензионери) имају здравствене текобе које су очекиване за њихове године старости. Старатељи најчешће на смештају имају једно или два детета, а ретко троје деце и њихови месечни приходи су исподпросечни.

Које су социодемографске карактеристике деце на овом облику смештаја? Деца која су на старатељском смештају из овог узорка су у нешто већој мери мушког пола, старости од 4 месеца до 23.75 година (АС 11.89; СД 4.97). Највећи број деце је српске националности, док је мањи број деце ромске (око 1/4) или бошњачке националности. Највећи број деце је основношколског (око 1/5), потом средњошколског узраста (око 1/4) или нису школског узраста (мање од 1/5). Деца су углавном без здравствених тешкоћа, а око 1/4 деце има тешкоће у здрављу, емоционалном и социјалном развоју и понашању. Трећина деце из узорка је била изложена насиљу у породици према изјавама старатеља.

Као најчешће разлоге за смештај деце старатељи су наводили неадекватну брига родитеља о детету, смрт родитеља и напуштање детета од стране родитеља (више од 2/3 одговора из ове три категорије), потом и дуготрајно лечење родитеља, затворска казна родитеља, рад у иностранству и сл.

Како старатељке и старатељи процењују адекватност својих породичних ресурса?

Скала ресурса била је извор информација о томе како старатељи перципирају потребу за подршком за унапређење одређених ресурса у њиховом домаћинству, а који су важни за контекст пружања адекватне бриге детету на смештају. Старатељи су пре свега наглашавали потребу за новцем који омогућава штедњу, као и за одмор и путовања, а и потребу за помоћи социјалних и здравствених служби. Овакви налази у складу су са налазима квалитативног дела истраживања у ком већина испитаника (како старатеља, тако и водитеља случаја) препознаје да је овој популацији потребна континуирана материјална подршка како би што адекватније задовољили потребе детета, а у исто време како не би угрозили потребе других чланова породице.

Које су сличности и разлике у перцепцијама стручних радника органа старатељства и старатеља о задовољству старатеља услугама система социјалне заштите?

На тему доступних услуга, резултати показују њихов скроман опус за ову популацију. Старатељи су оцењивали задовољство услугама које користе или су користили у неком тренутку бриге о деци, а водитељи случаја колико би старатељи могли да буду задовољни доступношћу и квалитетом услуга система социјалне заштите. Када је у питању информисаност сродника о правима и дужностима које проистичу из улоге старатеља, резултати упућују на то да сродници нису у потпуности упознати са свим сегментима пре него што донесу одлуку о преузимању захтевне улоге старатеља, а често ни током обављања ове улоге. Ова популација од система социјалне заштите прима одређену подршку у виду материјалних давања, али основ остваривања ових права није оснаживање материјалних ресурса породица како би што адекватније одговориле на потребе детета на алтернативном старању. Упоредни приказ оцене задовољства услугама који су дали старатељи и водитељи случаја указује на већу релативну тежину који старатељи дају подршци водитеља случаја у остваривању различитих права на материјално обезбеђење,

саветовање и едукацију о потребама детета и могућим изазовима у старатељству, информисање па и израду плана контаката детета са биолошким родитељима. Посебно им је значајна подршка у случајевима лишавања родитељског права биолошког родитеља, а и кућне посете радника ЦСР су им важније него што то водитељи случаја процењују. Водитељи случаја процењују да су старатељке и старатељи задовољнији (у односу на процену старатељки и старатеља) услугама „Подршка у остваривању права на накнаду зараде због одсуства ради неге детета“, и „Информисаност и подстицај да се користе услуге из других система“. Разлике између старатеља и водитеља случаја нису значајне за остале услуге.

У којим околностима сродници преузимају бригу о деци без адекватног родитељског старања? Старатељи су у тренутку преузимања бриге прихватили дете које је просечно било на узрасту за полазак у основну школу, а неретко преузимали и непосредно након рођења. У тренутку преузимања бриге, а често и годинама након тога су неформално бринули о деци. Уочене су и одређене специфични разлози због којих сродници нису, а потом јесу желели да смештај детета буде формализован. Као разлоге за доношење одлуке да информишу надлежни ЦСР и старатељи и водитељи случаја су навели: суочавање сродника са бирократским баријерама при остваривању права (упис детета у школу, медицинске интервенције, путовања у иностранство, дечји додатак), висококонфликтне ситуације сродника са родитељима детета, односно немогућност да заштите дете од ризичних понашања родитеља или немогућност мотивисања родитеља да преузму адекватну бригу о детету. Када је у питању налаз који се тиче стратегије сродника да избегну формализацију односа са дететом, као разлози констатовани су: осећај страха за будућност детета (измештања у институцију или другу породицу), осећај стида од околности у којима се породица налази, страх од стигматизације уколико постану део система социјалне заштите, очекивања заједнице од сродника у ситуацијама породичне кризе, избегавање покретања процеса пред судом који се тичу лишавања родитеља родитељског права и остваривања права детета на алиментацију. Мотивација која проистиче из породичне одговорности и солидарности је посебно изражена у културно различитим срединама (у односу на доминатну културу).

Како старатељке и старатељи, а како стручне раднице и стручни радници сагледавају доступне видове подршке старатељским породицама кроз фазе вођења случаја? Водитељи случаја говоре о томе да је процес процене сродничких породица “специфичан”, да немају јасне смернице, да је присутно „гледање кроз прсте“ у погледу стандарда процене и да чињеница да дете најчешће већ живи у породици умногоме усмерава процену. Емоционална блискост детета, сигурност, стабилност смештаја, остајење детета у познатој средини јесу елементи процене које су водитељи случаја најчешће наводили. Други елементи (компетенције за бригу о развојним потребама детета, васпитни кацитети старатеља, брига о идентитету детета, подршка детету у превладавању губитака, стамбени и материјални услови, године и здравствени статус сродника, спремност за сарадњу са ЦСР) су оцењени као нешто што јесте битно, али не и приоритетно током процене подобности сродника за старатеља и смештај детета. Као мање важне елементе процене, оне за које се „гледа кроз прсте“ водитељи случаја су наводили узраст и здравствени статус старатеља, као и стамбени простор и приходе породице. С друге стране, старатељи у овом сегменту перципирају да се стручни радници баве само провером њиховог здравственог стања (јер подносе лекарско уверење), запослености, односно прихода породице, да сагледавају опремљеност и хигијену стамбеног простора и сл. Из оваквих навода је изведен закључак да сродници често нису заправо били изложени детаљној процени, те да се испуњава формална процедура именовања старатеља, а не процењују се његови кацитети за бригу о детету, нити најбољи интерес детета, који се пре претпоставља него процењује. Када је у питању планирање услуга, резултати указују да се (узрастом) млађи старатељи и они који су ту улогу преузели последњих неколико година више укључују и разумеју значај процеса планирања. У исказима наводе да им тај процес даје осећај сигурности и смернице за бригу о детету. За разлику од њих, старатељи који имају дуже искуство, указују да они на процес планирања гледају као на “пуку формалност”, не идентификују се са циљевима који су постављени, виде то као “услугу водитељу случаја”, а често суштински и не партиципирају у доношењу плана или исти потписују без јасног разумевања значаја и без упознавања са садржајем плана. Водитељи случаја на сличан начин сагледавају перцепције старатеља у овом сегменту, с тим што перципирају планирање као вид „мешања у породицу“ и контроле од стране органа старатељстава. Попут планова

контаката, за ову групу деце у највећем броју случајева изостају планови сталности. Услуге планирања и у погледу сталности за дете, контаката детета са родитељима, контаката детета са другим блиским особама, еманципије детета, оцењене су од обе групе као знатно мање и важне и да су старатељи знатно мање задовољни истим. Овакви резултати се могу тумачити као изостанак јасног и целовитог сагледавања процеса планирања, његовог значаја и где партиципација старатеља у овом процесу заправо изостаје.

Шта су разлози за разлике у перцепцијама које су уочене у квантитативном делу истраживања? Водитељи случаја често не осећају компетентно да обављају све улоге које се пред њих постављају, да у тренутној организацији послова, не постижу да се посвете свакој од улога које имају. Раст броја старатељских породица, али и свеукупан обим посла и проблематика која се усложњава последњих година, није пратио адекватан пораст броја запослених. Присутни су и бројни изазови у виду недовољно (познатих) смерница о овом облику заштите, изостанак специфичних услуга, што у крајњем исходу води неразвијеној комуникацији и сарадњи и недовољној информисаности старатеља о расположивим облицима подршке. Водитељи случаја препознају да су старатељске породице у фокусу само током евентуалних криза. Корисници услуга свој однос према систему социјалне заштите процењују кроз однос који су изградили или нису са водитељем случаја. Старатељи који имају добро изграђен однос са водитељем случаја сматрају да им пружају задовољавајући ниво услуга и да су мотивисани за свој рад. Они други процењују да када изостане однос сарадње са стручним радником, изостаје и адекватна подршка и да су у таквим околностима препуштени „сами себи“. Као последицу изостанка комуникације и подршке, кажу да је очекивано да водитељи случаја имају потпуно другачију перцепцију њихових потреба, али и степена задовољства.

Шта треба да буде унапређено у нормативном контексту, политикама и праксама које се односе на старатељски смештај? Обе групе испитаника сагласне су да су неопходне промене у бројним областима како би подршка система социјалне заштите пратила потребе старатељских породица и деце о којој оне брину. Старатељи су као препоруке за измене нормативних оквира истицали поступке који се воде пред судом, а

који их због прописаних процедура и дужине трајања често доводе у позицију да фактички немају могућност да заступују права детета и аплицирају за неке видове подршке у различитим системима. Водитељи случаја су истакли потребу за јаснијим нормативним дефинисањем овог облика заштите (кроз све фазе вођења случаја). Посебно важно питање које је потребно на овај начин уредити јесте однос система према старатељским породицама и сродничким хранитељским породицама. Резултати указују да постоји значајан број старатељских породица којима је потребна, а некима је и неопходна материјална подршка и то као континуирана и предвидива. Међутим услуге саветовања, едукације, континуране подршке и усмервања су оно што највише недостаје овој популацији, а посебно деци на старатељском смештају која заправо остају "испод радара" система, не виде се, не чују се, немају прилику да заступају своја становишта, а они који то овако или онако раде у њихово име имају вишеструка оптерећења и нејасноће како, зашто и када могу да обезбеде одговарајућу помоћ, подршку или заступање.

IV

КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Структура докторске дисертације обухвата девет комплементарних поглавља. У првом поглављу, у уводу, кандидаткиња је формулисала проблем истраживања и кроз операционализацију основних појмова настојала да допринесе јасности и недвосмислености на самом почетку рада.

Наредно поглавље носи назив „**Брига сродника о деци без родитељског старања**“. У овом делу реч је о облицима бриге сродника о деци како у свету, тако и у Републици Србији, о томе како се овај облик бриге мењао кроз историју и неким од изазова у формулацији сродничког старатељског смештаја.

У трећем поглављу докторске дисертације приказани су и анализирани **резултати релевантних истраживања** на тему старатељског смештаја деце. Посебан акценат стављен је на истраживања о предностима и изазовима одрастања са сродницима или

другим блиским особама. Предности и изазови разматрани су у контексту умањења трауме смештаја или премештаја детета, очувања идентитета, очувања контакта детата са важним особама, као и у контексту стабилности, сигурности и сталности овог облика смештаја за дете.

У поглављу „**Теоријски оквир**“ кандидаткиња је представила и образложила избор теорисјке перспективе рада, тачније еколошко-сисемске теорије. Образложен је изабрани колаборативни модел праксе, као и вођење случаја (као метод рада) у контексту старатељског смештаја, те на који начин се предмет и циљ докторске дисертације разматрао из ових перспектива.

У делу „**Методолошки оквир истраживања**“ представљен је методолошки оквир истраживања, приказани су: циљеви истраживања, истраживачка питања, епистемиолошки оквир, дизајн истраживања, методе прикупљања и анализе података, опис узорка. Епистемиолошка основа докторске дисертације јесте прагматизам, погодан за истраживања у којима се интегрисање различитих перспектива што јасније сагледају могући изазови, а потом и дефинишу препоруке за практичне начине њиховог превазилажења. У истраживању су примењене квантитативне, квалитативне и комбиноване методе: интервју и анкете (упитник). Користио се мешовити модел прикупљања података и то секвенцијални трансформативни модел. У првој фази истраживања, прикупљени су квантитативни подаци, коришћена је Скала породичних ресурса (Дунст, Триветте анд Деал, 1988) и конструисан је упитник који се састоји од три дела, од којих се први део односи на социодемографски упитник, а осталим деловима упитника примењене су интервалне скале (Ликертовог тип). Друга фаза захтевала је конструкцију протокола за интервјуе како би се дубље испитала значења потреба за подршком и размотрили разлози за, евентуалне, разлике у перцепцијама учесника, али и како би се чули ставови о незадовољеним потребама и недостајућим услугама.

Узорак за квантитативни део истраживања био је пригодан и чинили су га старатељке и старатељи из различитих географских региона Републике Србије, урбаних и руралних насеља, различитог пола, животне доби, сродства са дететом без родитељског старања. Када су у питању стручне раднице и стручни радници органа старатељства, у узорак су били укључени

они који имају искуство рада у служби за децу и младе и у раду прате старатељске породице. Прикупљени су подаци за три подзорка: 1) Старатељке и старатељи деце која су на смештају (113 испитаника), 2) деце која су на овом облику смештаја (148 деце на смештају у 113 старатељских породица) и 3) водитељи случајева (61 испитаница и испитаника). На крају поглавља приказано је поштовање етичких начела у истраживању, валидност и поузданост истраживања, ток истраживања и рефлексивност истраживачице, као и допринос истраживања.

Шесто поглавље представља приказ **резултата истраживања**. Образложени су прво резултати добијени у квантитативном, а потом у квалитативном делу истраживања. Квантитативни подаци представљају одговор на питање задовољства старатеља услугама које су доступне у систему социјалне заштите, као и важности ових услуга за улогу старатеља, из перспективе и старатеља и водитеља случаја. Ови резултати описију и анализирају разлике у перцепцијама две групе испитаника. Квалитативни подаци приказани су кроз теме које су чинеле основ за вођење интервјуа. Те тему су: Специфичности околности у којима се доноси процена у старатељским породицама; Елементи процене; Информисаност сродника о правима и дужностима старатеља; Важност процеса планирања; Партиципација старатеља и деце; Планирање контаката детета са блиским особама; Планирање сталности за дете; Доступни видови подршке; Недостајући видови подршке; Жалбе старатељки и старатеља; Мониторинг и евалуација ефеката пружене подршке; Разлози за разлике у перцепцијама водитеља случаја и старатеља о услугама система социјалне заштите, које су уочене у квантитативном делу овог истраживања.

Наредно поглавље јесте „**Дискусија**“ и у овом поглављу резултатима су прегледно и систематично дискутовани у оквиру неколико целина. Прва целина обухвата дискусију квантитативних података и то пре свега демографски подаци о старатељима и деци о којој брину, као и резултати самопроцене старатеља о адекватности породичних ресурса. На овај начин допринело се адекватнијем разумевању карактеристика старатељских породица у Републици Србији. Након тога, квалитативни и квантитативни подацима дискутовани су

по фазама вођења случаја, што је у складу са одабраним теоријским полазиштем. У оквиру сваке од ових фаза, налази су приказани по темама кроз које су представљени и резултати.

У наредном делу докторске дисертације представљена су ограничења истраживања. Завршни део рада су „**Закључци и препоруке**” где су приказане на сазнањима из истраживања утемељене препоруке за унапређење политика и пракси и предлози за будуће правце истраживања.

Попис коришћене литературе дат је након закључног поглавља. Избор литературе, заснован на најновијим научним изворима, указује на компетентно бављење овом темом. У Делу **”Прилози”** налазе се инструменти коришћени приликом истраживања и сагласности за учешће у истраживању након чега следи биографија кандидаткиње.

V

ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Докторска дисертација *„Сроднички старатељски смештај деце у Републици Србији: потреба за подршком и доступне социјалне услуге”* предствља оригиналан, научно утемељен рад у области теорије и методологије социјалног рада.

Постојећа литература и досадашња истраживања упућују на чињеницу да не постоје специфични радови из ове области на подручју Републике Србије (што кандидаткиња аргументује кроз формулацију проблема и приказ нормативног оквира и политика које се баве овом темом). Овакво емпиријско истраживање пружа податке који значајно доприносе:

- разумевању специфичности потреба старатеља и деце на старатељском смештају,
- разумевању на који начин систем социјалне заштите у Републици Србији, актуелно одговара на ове потребе, и
- образлагању потреба и анализи ресурса за креирање нових услуга социјалне заштите, или прилагођавања постојећих које би допринеле унапређењу квалитета овог облика старања.

Тиме се доприноси научној грађи и у европском и међународном оквиру, где су утврђене многе непознанице и дилеме у приступима у истраживањима, политикама и праксама услед специфичности ових породица и деце о којима се оне старају.

Допринос овог рада се огледа и у научном и практичном смислу. Када је у питању научни допринос, он се односи на проширење постојећих сазнања у области друштвено-хуманистичких наука и специфичније социјалног рада. С обзиром на то да у социјалном раду као научној и практичној, и у социјалној заштити као друштвеној делатности постоји много непознаница у погледу старатељског смештаја, ово истраживање нуди неке одговоре и тиме шири постојећа знања о теми. Допринос докторске дисертације огледа се у научној дескрипцији, те су научно описане и анализиране карактеристике старатељки и старатеља у Србији, као и деце о којој брину. Описане су и компетентно анализирани перцепције стручних радница и стручних радника и старатељки и старатеља о услугама социјалне заштите намењених старатељским породицама. Ово истраживање доприноси и научном објашњењу учинка процена, планирања, имплементације и евалуације услуга доступних овој популацији. Објашњени су и бројни изазови који постоје у области пружања услуга овим вулнерабилним породицама. Како се до сада овом популацијом у Србији ни једно истраживање није подробније бавило, ово је пионирско истраживање које отвара пут будућим истраживањима која могу да надограде знања о потребама и специфичним услугама. Добијени резултати, поред тога што употпуњују постојећи научни фонд знања у овој области, пружају и нови поглед на тему и обезбеђују оквир за наредна истраживања.

Овим истраживањем стављен је у фокус овај специфичан облик алтернативног старања деце, који је до сада био неоправдано запостављен у истраживањима, политикама и праксама, где је улога старатеља била недовољно препозната као важна. Препоруке за унапређење праксе и политика, посебно оне које су обезбедили сами старатељи могу убудуће олакшати бригу о деци свим релевантним актерима.

На основу налаза истраживања, заснованих на гледиштима како пружалаца тако и корисника услуга социјалне заштите, формулисане су релевантне препоруке за наредна

истраживања, политику и праксу, ради суштинског унапређења квалитета бриге о потребама и правима деце на старатељском смештају.

ЗАКЉУЧАК

Стручне компетенције кандидаткиње, континуирано усавршавање у области социјалне заштите деце без родитељског старања, радови које је објавила, учешће на стручним и научним скуповима представљају основ за закључак о њеној компетентности и оспособљености за бављење овом темом. На одређење предмета докторске дисертације утицало су кандидаткињина искуства из праксе у директном раду са децом и младима на алтернативном старању, као и богата истраживачка искуства о овој области.

Дисертација МА Бојане Пуцаревић урађена је у складу са одобреном пријавом. Кандидаткиња је на иновативан и темељан начин приступа проучавању предмета истраживања, користила је сложен мешовити истраживачки дизајн што је продуковало богате налазе и комплексне а кохерентне научне увиде и импликације. Приступ предмету истраживања у овој дисертацији је свеобухватан и заснован на најновијим научним изворима о датој теми и на српскоми на енглеском језику. Комисија је сагласна да је докторандкиња користила погодан теоријски оквир, прикладан методолошки приступ и развила релевнтне истраживачке алатке за прикупљање емпиријске грађе; организовала и на стручан, научно објективан и етички начин спровела теренско истраживање, упркос изазовима услед пандемије током 2020 године; извела компетентну квантитативну и квалитативну анализу података, дискутовала добијене резултате и извукла аргументоване закључке које је представила у прегледном научном тексту у формату докторског рада. Имајући у виду горе наведено, Комисија сматра да је докторска дисертација Бојане Пуцаревић у складу са дефинисаним предметом, истраживачким питањима и методама, успешно остварила постављене циљеве и да су резултати истраживања значајни како са становишта теоријског доприноса у области социјалног рада, тако и у погледу могућности њихове практичне примене у области алтернативног старања деце, а пре свега старатељског смештаја. Комисија констатује да се ради о значајној, савременој и високо квалитетној докторској дисертацији, чији налази доприносе укупном научном знању у

области друштвених и политичких наука, а посебно у области социјалног рада. Дисертација представља оригинално и самостално научно дело, са темом која изразиту научну и практичну актуелност и значај и за област социјалног рада, односно заштите деце и алтернативног старања деце и у међународним оквирима и у Републици Србији.

На основу свега наведеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Факултета политичких наука, да усвоји реферат о завршеној докторској дисертацији "*Сроднички старатељски смештај деце у Републици Србији: потреба за подршком и доступне социјалне услуге*" кандидаткиње МА Бојане Пуцаревић и формира Комисију за јавну одбрану у истом саставу.

Београд, 28.12. 2021. године

КОМИСИЈА

проф. др Наталија Јовановић,
Универзитет Ниш, Филозофски факултет

проф. др Невенка Жегарац, менторка,
Универзитет Београд, Факултет политичких наука

доц. др Анита Бургунд, доцент
Универзитет Београд, Факултет политичких наука